

MANOLE NEAGOE

ȘTEFAN CEL MARE
Viața și rolul său în istoria
românilor

Ediție îngrijită de Cătălina Călinescu

Editura BOOKSTORY

București

– 2024 –

Cuprins

Cuvânt-înainte	5
I. Întru mulți ani să domnești, Măria Ta!	9
II. Tinerețea unui voievod	36
III. După faptă și răsplată	54
IV. De strajă la porțile Europei	84
V. Lupta de la Vaslui.....	117
VI. Valea Albă.....	150
VII. Sângele apă nu se face	180
VIII. Momente de cumpănă	185
IX. Codrii Cosminului.....	211
X. Apus de soare	284
Bibliografie selectivă.....	297

CUVÂNT-ÎNAINTE

Istoria Europei cunoaște, din Antichitate și până în vremurile moderne, apariția, creșterea și descreșterea unor impresii a căror forță se întemeia pe o vastă întindere teritorială, o prodigioasă dezvoltare economică și colosale resurse militare.

Imperiul Roman, apoi Imperiul Bizantin și cel al lui Carol cel Mare, constituirea marilor monarhii feudale în Franța, Anglia, Polonia, Ungaria, Imperiul Romano-German și Imperiul Otoman sunt puterile militare și economice care-și dispută rând pe rând întâietatea asupra continentului sau a unei mari părți din el.

Paralel cu aceste puteri de prim rang, au strălucit pentru scurte perioade de timp, datorită unor condiții social-economice și politice cu totul speciale, unele state mici ca întindere cum sunt Veneția, la începutul celui de-al doilea mileniu; Elveția în secolele XIII–XIV; Țările de Jos în secolul al XVII-lea. Puterea Veneției și a Țărilor de Jos își are izvorul în activitatea lor maritimă. Elveția reușește să înfrângă încercările de cucerire care veneau din partea Habsburgilor sau a Burgundiei nu numai grație așezării sale într-o regiune muntoasă, greu accesibilă și ușor de apărat, dar și organizării sale sociale diferite de a lumii feudale care o înconjură.

Istoriografia europeană contemporană nouă a înregistrat cu simpatie momentele de glorie pe care statele mici le-au realizat în lupta lor pentru independență. Este un tribut sentimental justificat de năzuința omenirii spre dreptate, independență și libertate.

Rășcoala lui Skanderbeg face obiectul unor mențiuni succinte în lucrări de sinteză. Despre luptele lui Ștefan cel Mare, despre personalitatea acestui voievod și locul

Moldovei în contextul politicii europene în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea nu întâlnim însă decât vagi mențiuni. În fața acestor nepotriviri rămâi descumpănit. Nu cumva ne înșelăm noi înșine asupra valorii noastre, nepunându-ne obiectiva față de fenomenul nostru istoric?

A.D. Xenopol, N. Iorga, I. Ursu, C.C. Giurescu, ca să cităm numai o parte dintre istoricii noștri, vorbesc despre Ștefan și despre Moldova din vremea lui în termeni superlativi. Medieviștii europeni se abțin însă de a face vreo apreciere asupra acestui moment din istoria noastră. Este o rezervă dictată de prudență. Pentru că, privind o hartă a Europei din secolul al XV-lea și văzând disproporția, ca suprafață, dintre Moldova și puterile vecine pe care Ștefan le-a învins, cu greu se pot accepta victoriile marelui voievod dacă nu cunoști organizarea socială și militară a Moldovei.

O singură dată în ultimii ani, un mare medievist francez, răposatul Ferdinand Lot, într-o istorie a artei militare medievale s-a oprit, din conștiinciozitate, și asupra luptelor lui Ștefan cel Mare. Le-a relatat pe baza informațiilor culese din Iorga, Andrei Rădulescu și generalul Radu Rosetti, dar s-a îndoit la tot pasul de veracitatea afirmațiilor făcute de istoricii români.

Istoricii noștri au descris și s-au entuziasmat în fața succeselor militare pe care Ștefan cel Mare le-a obținut împotriva tătarilor, turcilor, regatului ungar și polon. Dar nu s-au oprit pentru a demonstra faptul că Moldova lui Ștefan era în stare să facă asemenea eforturi. Pentru aceasta trebuiau comparate realitățile noastre social-militare cu realitățile lumii feudale din restul Europei. Un asemenea studiu nu s-a făcut încă. El cade în sarcina istoriografiei noastre.

Cauzele succeselor militare și politice ale voievodului au fost explicate prin prisma fenomenelor sociale și a politicii interne a voievodului. Domnia lui Ștefan cel Mare a fost considerată de majoritatea istoricilor noștri ca o domnie

glorioasă și autoritară,¹ dar s-au emis într-un trecut nu prea îndepărtat și păreri prin care ni se prezintă o personalitate mult mai modestă când la discreția boierilor, care-i dictează domnului politica lor, când autoritar, reușind să impună boierilor politica sa.² Domnia lui Ștefan s-ar prezenta astfel ca o succesiune de momente de ascensiune și regresie a puterii sale, care începe odată cu urcarea sa în scaunul Moldovei și nu se încheie decât în pragul morții voievodului.

În volumul de față ne propunem să reconstituim în perspectiva izvoarelor documentare ale epocii și a celor mai valoroase contribuții ale istoriografiei noastre prodigioasă personalitate a luminatului domn român, care i-a uimit pe contemporani și urmași prin forța geniului său politic și militar, prin tăria cu care a apărut independența țării greu încercată de-a lungul celor 47 de ani ai domniei sale.

¹ A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. III, vol. IV, pp. 11–141. N. Iorga, *Ștefan cel Mare*, București, 1966: *Istoria românilor*, vol. IV, București, 1937, pp. 123–213. C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, ed. IV, vol. II, partea I, pp. 52–116

² B.T. Câmpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Ed. Academiei RPR, 1956, pp. 11–111. Idem, *Dezvoltarea economiei feudale și începuturile luptei pentru centralizarea statului în a doua jumătate a secolului al XV-lea în Moldova și Țara Românească*, București, 1950

I

ÎNTRU MULȚI ANI SĂ DOMNEȘTI, MĂRIA TA!

La 1 aprilie 1457, Petru Aron dădea din Suceava un document care are caracterul unei înțelegeri între el și nobilii poloni de la hotarul Moldovei. Mai multe întâmplări au dus la încheierea acestei scrisori. Mai întâi, un moldovean, pe nume Leu, pătrunsese cu o ceată de oameni ai săi în Polonia, spre Sneatin, unde prădase și ucisese tot ce-i ieșise în cale, după care se retrăsese în Moldova. Printre cei păgubiți erau pan Mujilo Buceațchi, starostele Sneatinului, Colomeii și Coropețului și pan Bartoș din Iazlovăț, starostele Podoliei. Panii s-au plâns voievodului pentru pagubele suferite, iar Petru Aron se grăbește a le face dreptate: Leu cu oamenii lui este prins și dat în mâna panilor poloni.

În vremea aceasta sunt atâtea încălcări de hotar și de o parte, și de alta încât incidentul, în aparență, pare lipsit de importanță, dacă n-ar fi sânguința voievodului de a răspunde cererii nobililor poloni cu atâta promptitudine. Îndeplinindu-le dorința, Petru Aron le cere celor doi starosti de margine să intervină pe lângă rege ca „să ne facă nouă pace și liniște din partea muntenilor și a ungurilor și a togtocomanilor” (tătarilor). Starea de nesiguranță din hotarul tătarăsc era un fenomen obișnuit, iar cererea lui Petru Aron poate fi considerată „în principiu”, și nu determinată de vreo acțiune reală, pe care tătarii ar fi întreprins-o atunci. Important pentru noi este faptul că Petru Aron nu avea „pace și liniște” din partea ungurilor și a muntenilor.

Om al polonilor, așa cum o arată și formulele de supunere din actul dat la 1 aprilie, el se temea să nu fie înlocuit printr-o intervenție ungaro-munteană. Încă din 1456, înainte

ca Iancu de Hunedoara să moară în urma rănilor primite în lupta pentru apărarea Belgradului, voievodul Transilvaniei și guvernatorul regatului ungar se gândise să pună în Moldova un partizan al politicii sale în locul lui Petru Aron. Planul urma să fie realizat cu sprijinul lui Vlad Țepeș. Prin această înscăunare se încerca realizarea unității românilor în fața ofensivei otomane. Petru Aron știa, deci, de unde vine primejdia, dar nu bănuia că deznodământul va veni atât de repede.¹ Cu toate acestea, Petru Aron n-a putut să respingă încercarea nepotului său Ștefan de a dobândi domnia Moldovei. Cam în același timp în care Petru Aron scria starostilor poloni, Ștefan cel Mare pătrundea în Moldova cu o mie de călăreți pe care i-i dăduse Vlad Țepeș. Venirea lui nu poate să fi fost străină multor boieri nemulțumiți de domnia lui Petru Aron. O parte dintre boierii care sperau la o creștere a averii și privilegiu mai multe de la noul voievod i-au dat sprijinul lor.

În Țara de Jos, tânărului Ștefan, care n-avea mai mult de 22 de ani, i s-au alăturat Șendrea, portarul Sucevei, împreună cu fratele său Ivanco, și alte rude ale viitorului domn care aveau moșii în ținuturile din sudul Moldovei.²

Cu ajutorul călăreților din Țara de Jos, oastea lui Ștefan s-a ridicat la 5 000–6 000 de oameni, cifră deloc neglijabilă pentru vremea respectivă.

¹ Mihai Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1932, vol. II, pp. 811–815. Unii istorici au presupus, pe baza documentului dat de Petru Aron la 1 aprilie 1457, că Ștefan cel Mare se afla deja în Țara de Jos unde strângea oameni cu care să-l înfrunte pe Petru Aron. Dacă ar fi fost așa, este neîndoios că, în documentul respectiv, Petru Aron ar fi cerut regelui nu numai să-l sprijine pentru a păstra „pacea și liniștea, din partea vecinilor”, ceea ce presupune o intervenție diplomatică a regelui, ci să-l sprijine pentru a scoate din țară pe noul pretendent. Documentul în discuție nu îngăduie decât prima concluzie

² Idem, *Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare*, Iași, 1933, pp. 6–15

Strângerea oștii s-a făcut cu cea mai mare repeziciune. În ziua de 12 aprilie, Petru Aron, care n-avusese măcar răgazul să părăsească până atunci Suceava, îl atacă pe Ștefan pe malul Siretului. La Doljești, Ștefan câștigă prima lui bătălie. Învins, spune Grigore Ureche, „Aron Vodă nu să lasă cu atâta, ci de iznoavă s-au bulucitu și al doilea rându să lovi la Orbie și iar birui Ștefan Vodă... Deciia Ștefan Vodă strâns-au boierii țării și mari și mici și altă curte mărunță dimpreună cu mitropolitul Theoctistu și cu mulți călugări, la locul ce să cheamă Direptatea și i-au întrebatu pe toți: «Iaste-le cu voie tuturor să le fie domnu?» Ei cu toții au strigat într-un glas: «În mulți ani de la Dumnezeu să domnești». Și decii cu toții l-au rădicatu domn și l-au pomăzuitu spre domnie mitropolitul Theoctistu. Și de acoloa luo Ștefan Vodă steagul țării Moldovei și să duse la Scaunul Sucevei”.

Două fapte merită să fie reținute: rapiditatea acțiunilor lui Ștefan și priceperea cu care știe să conducă o bătălie.

Cine era însă noul domn și care este situația țării sale în contextul politic al vremii?

Bogdan al II-lea, tatăl lui Ștefan cel Mare, era fiul lui Alexandru cel Bun. El nu apare niciodată în documentele lui Alexandru cel Bun alături de fiii acestuia, în schimb este pomenit de mai multe ori în documentele lui Iliaș, fiul lui Alexandru cel Bun, ca frate. Dlugosz, cronicarul polon, contemporan evenimentelor, notează că Bogdan „pretindea că este fiul natural al lui Alexandru, domnul Moldovei, și că, deoarece copiii legitimi au murit, Țara Moldovei îi aparține lui”. Despre mama lui Bogdan al II-lea nu se știe nimic.

Fiind cel mai mic dintre copiii lui Alexandru cel Bun, și pe deasupra și fiu natural, Bogdan al II-lea n-a putut să emită pretenții la scaunul Moldovei îndată după moartea tatălui său. De aceea, la fel ca Petru al II-lea, fratele său, a trebuit să pribegească până în anul 1449, când, după moartea fraților săi, Iliaș și Ștefan, se urcă în scaunul Moldovei.

Locurile în care a pribegit Bogdan al II-lea au fost Țara Românească, unde domnea Vlad Dracul, căsătorit cu o nepoată a lui Bogdan, și Transilvania.

Cu ajutorul lui Iancu de Hunedoara, care încerca să refacă unitatea de luptă a românilor pentru a stăvili înaintarea turcilor, Bogdan al II-lea trece munții Moldovei în toamna anului 1449 și la Tămășeni, pe apa Moldovei, înfrânge oastea pe care Alexandru, nepotul său și omul polonilor, o trimisese împotriva-i.

În anul următor, polonii ridică o nouă oaste în sprijinul lui Alexăndrel. Acestuia i se alătură pe pământul Moldovei o parte dintre boierii moldoveni, partizanii lui Alexandru. Bogdan s-a retras spre sudul țării, unde putea să găsească sprijin temeinic la răzeșii Țării de Jos și la neamurile sale, ce stăpâneau moșii în aceste părți. Polonii au folosit întreg anotimpul verii pentru a se deplasa pe îndelete de la Hotin până la apa Prutului, cam la înălțimea Hușilor. Le era teamă să treacă dincolo de Prut, unde-i așteptau dealurile înalte, cu codrii de nepătruns. Aici, primejdia îi pândea de pretutindeni și când au îndrăznit să treacă râul, pe la începutul lui septembrie, au fost mai bucuroși să primească propunerile de pace pe care le oferea Bogdan, decât să-l urmărească pe voievod. Mulțumiți de noile avantaje pe care Bogdan le oferea pentru păstrarea scaunului său – se spune că Bogdan s-ar fi oferit să plătească anual 70 000 de galbeni regelui polon, sumă imensă, dacă o comparăm cu cea de 2 000 de galbeni pe care Petru Aron o va plăti turcilor în anul 1456 –, polonii se pregăteau să se întoarcă la casele lor când un boier al lui Bogdan le-a dezvăluit planurile voievodului moldovean. Bogdan își adunase oastea la Crasna, în codrii care mărgineau valea strâmtă și mlăștinoasă a Bârladului. Aici pregătise atacul pe care voia să-l dea prin surprindere asupra călcătorilor de hotare. Dezvăluirea planurilor sale i-a salvat în parte pe poloni. Lupta s-a dat la 6 septembrie, și Bogdan a întâlnit un dușman pregătit de luptă. Victoria a fost însă de

partea sa. În încheștare căpeteniile oștii polone au pierit, dar rezultatul putea să fie și mai dezastruos pentru poloni, dacă nu era influențat în mare măsură de intervenția oștii de boieri, de sub conducerea lui Costea, partizanii lui Alexandrel.

La bătălia de la Crasna se poate să fi participat și Ștefan, fiul lui Bogdan, care putea să aibă pe atunci 15 ani. Dacă a fost așa, se poate spune că, încă de copil, viitorul domn a luat parte și a fost martorul unei campanii de lungă durată, purtată după o concepție strategică pe care românii și-au făurit-o în urma unei experiențe de secole.

După biruința de la Crasna, Bogdan încearcă să se împace cu polonii. Voievodul voia, prin recunoașterea sa de către poloni, să-și asigure liniștea la hotarul de nord al țării și în același timp să pună capăt oricăror încercări pe care претендентii la scaunul Moldovei le-ar fi întreprins cu sprijin polon. Practic, nu s-a ajuns la niciun rezultat și în anul următor, 1451, un alt fiu al lui Alexandru cel Bun, Petru Aron, își încerca norocul tot cu ajutor polon. De data aceasta, noul pretendent nu intenționa să ridice o oaste împotriva domnului moldovean. Pândind la graniță, el aștepta un moment potrivit pentru a-și suprima fratele. Era acțiunea cea mai simplă și mai puțin costisitoare care ar fi putut să-l ducă pe scaunul Moldovei. Și prilejul n-a întârziat să se ivească. În toamna anului 1451, la 16 octombrie, fără pază deosebită, Bogdan s-a dus să petreacă la nunta unui neam al său din satul Reuseni, situat în apropierea Sucevei. Petru Aron a aflat din vreme despre cele ce aveau să se întâmple și, strecurându-se cu 100 de călăreți, ajunsese noaptea la locul petrecerii, își scoase fraatele dintre nuntași și-i reteză capul.

Dacă ținem seama de moravurile secolului al XV-lea și de cele ce s-au petrecut după moartea lui Alexandru cel Bun, fapta lui se înscrie în lungul șir de omoruri fratricide care au avut loc pentru scaunul Moldovei. Crima lui Petru Aron a căpătat însă alte proporții pentru că victima sa era tatăl celui

mai însemnat voievod al Moldovei și de aceea a fost condamnată cu mai multă asprime.

Petru Aron a reușit să-și ucidă fratele, dar nu și pe nepot.

Ștefan cel Mare a izbutit să scape, fie de la Reusenii, în cazul în care îl însoțise pe tatăl său, fie de la Suceava, după ce a aflat că Bogdan a fost ucis.

Acestea sunt pe scurt știrile pe care le avem despre Bogdan, tatăl lui Ștefan cel Mare, și domnia lui.

Despre mama lui Ștefan însă nu cunoaștem niciun amănunt. Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul, Vasile Pârvan și alți istorici au afirmat că Ștefan cel Mare este fiul lui Bogdan și al Oiței, descendentă a Basarabilor din Oltenia, pe care Bogdan a cunoscut-o în timpul pribegiei sale. În felul acesta, prin descendența sa din familiile domnitoare ale Moldovei și Țării Românești, Ștefan ne apare ca o sinteză a geniului românesc.

Faptele eroului, ridicându-l deasupra obișnuitului, au lăsat o urmă adâncă în mintea și inima poporului. Cu cât Moldova feudală aluneca lent pe panta declinului politic și social-economic, cu atât mai mult în imaginația poporului epoca de glorie din vremea lui Ștefan căpăta proporții legendare. Faptele domnului se cunoșteau. Amintirea lor stăruia în lăcașurile ridicate de voievod, în locurile pe unde trecuse sau pe unde a purtat bătălii. Cu generozitate, poporul a început să-l identifice pe Ștefan ca întemeietor de țară (Vrancea), să-l substituie ctitorilor care trăiseră înaintea lui, sau după el.

Despre primii ani din viața lui Ștefan cel Mare cronicile și actele oficiale sunt mute.

Ceea ce au neglijat însă documentele scrise a împlinit imaginația populară, care a dat copilăriei marelui voievod dimensiunea fabulosului. Interferențele cu momente clasice din mitologia popoarelor sunt frecvente în legendele despre copilăria lui Ștefan.

Interesant de reținut este faptul că tradiția populară fixează ca loc de naștere satul Borzești, din ținutul Bacăului. Nu avem suficiente informații ca să verificăm tradiția, dar din

câte se pot deduce pe baza documentelor rămase din secolul al XV-lea se pare că tatăl lui Ștefan și o parte din neamul lui își aveau moșii în Țara de Jos, în apropiere de Borzești și în jurul Nicoreștilor. Sprijinul pe care Ștefan îl găsește la boierii și răzeșii din sudul Moldovei, în momentul în care venea să cucerească scaunul în care domnise și tatăl său, ar fi o dovadă în confirmarea acestor presupuneri. Apoi, ridicarea unei biserici la Borzești și dăruirea acesteia cu un tetraevanghel, fără ca aici să fi avut loc o faptă de seamă, a fost pusă de asemenea în legătură cu intenția voievodului de a sfinți locurile copilăriei.

Legenda stejarului din Borzești, care evocă un moment din copilăria lui Ștefan se leagă în felul acesta de anumite realități pe care ni le sugerează documentele.

Creșterea și instruirea copilului, spune legenda, sunt miraculoase, Ursitoarele menindu-i o viață ieșită din comun. „Când s-a rătăcit odată prin păduri”, glăsuia o legendă populară, „a dat peste o căsuță unde erau doi îngeri prefăcuți în moșnegi și acești doi moșnegi l-au învățat cum să trăiască în lume, cum să se poarte ca un înțelept”. După o lungă trecere de vreme de la venirea sa aici întâlni într-o zi în pădure o pasăre măiastră. „Pasărea l-a sfătuit să se întoarcă între oameni și Ștefan, luând îngăduința și blagoslovirea celor doi moșnegi, s-a înapoiat în țară”¹.

Când era copil, spun alte legende, Ștefan bătea pădurile din jurul casei unde locuia împreună cu mama sa. Orfan, el învăța singur să mânuiască arcul. Într-o zi, când umbla ca de obicei prin pădure, i-a ieșit în cale o căprioară. Luându-se după ea, a urmărit-o un timp, până când căprioara sărind în tufișurile pădurii s-a făcut nevăzută. Atunci copilul nu și-a

¹ Legendele despre copilăria lui Ștefan au fost reproduse din *Ștefan Vodă cel Mare și Sfânt. Istorisiri și cântece populare strânse la un loc* de G. Teodorescu-Kirileanu, 1924

dat seama că s-a depărtat mult de locurile cunoscute. A rătăcit astfel o vreme, hrănindu-se cu fructele pădurii și dormind la rădăcina copacilor, până când, într-o zi, ajuns în mijlocul pădurii, a dat de o casuță în care locuia un pustnic. Bătrânul l-a găzduit cu bunătate și i-a devenit sfătuitor. Dovedindu-se istețimea copilului, l-a îndemnat să se întoarcă în lume, profețindu-i un mare viitor.

Ajuns domn și, după o luptă cu turcii, fiind înfrânt, Ștefan rătăci iar prin acea pădure, unde avea să-l reîntâlnească pe sihastru. Acesta i-a dat oameni din pădurile care-i înconjurau schitul și chilia, iar Ștefan a promis să ridice aici un lăcaș vrednic de pomenire. Se zice că după ce i-a bătut pe turci, Ștefan și-a ținut promisiunea ridicând pe locul vechiului schit Mănăstirea Voronețului.

Altă legendă spune că după ce tatăl său a fost omorât la Reuseni, Ștefan, ca să scape de mâna călăului, a fugit spre Țara de Jos. Oșteni repeziți după odrasla domnească îl căutau peste tot. „În cele din urmă, aflară că Ștefan pornise spre Țara de Jos și că niște drumeți ar fi văzut un băiețandru ca de 12 ani alergând pe drumuri. Cum simți Ștefan că oștenii cu porunca domnească se apropie, pe nebăgate de seamă se ascunse într-o căruță încărcată cu saci și acoperită cu paie. Cum ajunseră șirul de căruțe, trimișii lui Aron începură să scormonească prin căruțe, cu niște sulite ascuțite. Văzând că din căruțe nu iese niciun țipăt de om, mai întrebară ce mai întrebară pe drumeți și își căutară de drum.”

După o bucată de drum, numai ce vede un căruțaș că din căruța lui tot picură neconținut sânge. Căutând, dădu peste Ștefan care era rănit la șold. Minunându-se de tăria copilului, căraușii l-au îngrijit și l-au dus cu ei până la Galați.

De fapt, este greu de spus unde și-a petrecut Ștefan cel Mare anii de pribegie între 1451–1457. Țara Românească și Transilvania au fost în mod sigur locul de refugiu, dar câtă vreme a stat într-o parte sau alta nu se poate preciza. Iancu de